

7

DFA inceleme

13 KASIM 1987

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ



7. Sayı

Özdem Kardeşler Matbaası
İstanbul — 1986

İSLÂM'DA ASLÎ GÜNAH KAVRAMI VAR MIDİR?*

Yazan: Georges C. ANAWATİ
(Kahire)

Çeviren: Dr. Sadık KILIÇ

Asli günah kavramı, Hristiyanlık'ta, hassaten Katolik Kilisesi'nde çok net bir mâna ifade eder. İslâmî durumla faydalı bir mukayese yapabilmek için, hatırlatalım ki, Katolik Doktrini'ne göre asli günah aşağıdaki veçheleri taşır:

A. — Kutsalkılıcı lütfun bir prensip olduğu, başlangıçtaki adalet durumu. İlâhî menşeli faziletler ve külli safvetin vergileriyle karakterize olan durum şunları ihtiva eder: 1) Dün-yevi isteklerden muâf olmak; 2) Bedeni ölümden muâf olmak; 3) Telâşsızlık (cenneti durum) ve; 4) İlim vergisi.

B. — Adem'in günahı: Tanrı'nın bir emrine şekli itaatsizlik.

C. — Adem'in günahının, bizatihi kendisini ilgilendiren sonuçları: 1) Kutsallaştırıcı lütfun elden kaçırılması; 2) Fıtrat birliğinin bozulması.

D. — Adem'in günahının zürriyetine intikal etmesi: Beşeriyetin atasının günahı olması sebebiyle, Adem'in günahı bütün nesline geçti. Ve bu da: 1) Günah (yanılma) olarak; 2) Sonuçları (ceza) olarak.

Katolik Kilisesi'nin resmi öğretisini sunan bu teknik açıklamalar, Kur'an'da bazı elemanları bulunan problemi, dikkat-

(*) Bu yazı, «La notion de péché originel existe-t-elle dans l'Islam?» başlığı altında SI (Studia Islamica) 31 (1970), s. 29-40'da yayınlanmıştır.

le çözümlenmemize imkân verecektir. Bu hat üzerinde, aşıkâr bir biçimde, iki dinde müşterek olanla indirgenemez bir biçimde birbirine muhalif olanları izleyebileceğiz. İşte aşağıdaki dört paragraf bu gayeye matuftur:

A. — Adem ve ilk durum

1. — Yerin, göklerin ve meleklerin yaratılmasından sonra, Tanrı insanı yaratmaya karar verir. Niyetini meleklerle şöyle açıklar: «Allah meleklerle dedi: 'Ben, yeryüzüne bir halife yerleştireceğim!'" (Bakara, 30). Meleklerin tersine olarak Adem, vücudunun yeryüzüne ait menşe'ini gösteren, aynı derecede deyimler (Tin, Arâf, 12; sulâle min tin, Mu'minün, 12; tin lâzib, Sâffât, 11; hama' mesnün, salsâl, Hıcr, 26, 28, 33; Rahmân, 13) olan kilden ve topraktan meydana gelmişti. Kili şekillendirdikten sonra Allah o'na şöyle dedi: Ol! ve... o olur (Âl-i İmrân, 47) ve o'na kendi rûhundan (rûhihi) verir (Hıcr, 29; Sâd, 72; Secde, 8).

2. — Adem, Tanrı'nın emri üzerine kendisinin hilâfetini tanımak zorunda kalan meleklerden üstündür (Bakara, 32, A'râf, 10). Zâten bu emir, Adem'e secde etmeyi reddeden İblis'in başkaldırmasını tahrik eder (1).

3. — Tanrı, Adem'e bir arkadaş verir: Havva (A'râf, 189). Her ikisi de bir bahçeye yerleştirilirler, bir masumiyet durumunda yaşamaktadırlar: «Çıplaklıkları onlara gizlenmişti» (A'râf, 20) Orada ne aılıktan, ne susuzluktan, ne de sıcaktan rahatsız olmamaktadırlar (Tâhâ, 116-117). Fakat onlar ölüm-süz değillerdi (A'râf, 20).

4. — Tanrı, Adem'e yaratılmışların isimlerini öğretir. Müfessirler bunda, vehbî üniversal bir ilmin tebliğini görmekte-dirler.

(1) Çünkü, Adem'in topraktan yaratılmasına karşılık o ateşten yaratılmıştır. Tanrı onu Cennet'ten kovdu, ama Şeytan nihai dirilişe kadar bir mühlet aldı; dünyada zamanını, insanları baştan çıkarmak için geçirecekti (A'râf, 11-17). Şeytan'ın ruh üzerindeki bu fiili, İslamiyet'e göre, doğru yolda kalması için insanın sürdürmek zorunda olduğu savaş mefhumunda esastır.

B. — Adem'in günahı

1. — Adem'in düşüşü Kur'an'da birçok yerde anlatılmıştır. Tanrı Adem'i ve Havva'yı, kendilerine Cennet'in bütün meyvelerinden bolca yeme müsadese vererek (Bakara, 35), ama ölümsüzlük ağacının** meyvelerine dokunmayı onlara yasaklayıp, ayaklarını Cennet'ten kaydırmayı (Tâhâ, 120) (2) ve başlarına felâketler getirmeyi deneyecek olan düşmanları Şeytan'a karşı onları uyararak (Tâhâ, 117) Cennet'e yerleştirir. Ama Şeytan onları aldatmaya muvaffak olur: «Ey Adem, bu bahçede otur, sen ve eşin. Dilediğiniz yerde, (onun meyvelerinden) yeyin, ama bu ağaca yaklaşmayın; yoksa zalimlerden olursunuz. Fakat Şeytan, gizlenmiş olan çıplaklıklarını onlara göstermek için, onlara vesvese verdi ve dedi ki «Rabbiniz bu ağaca dokunmanızı, ancak, melek olursunuz veya ölümsüzler arasına katılırsınız diye yasakladı. Onlara yemin ederek: «Gerçekte ben, sizin için öğüt vericilerdenim» dedi. (İblis) kallesliği ile onları düşüşe sevketti ve; (ağacın ürününden) tatmış olan Adem ve Havva'ya çıplaklıkları görüldü de, onlar üzerlerine Cennet (ağacın)ın yapraklarından örttüler. O zaman Rabb'leri onlara seslendi: «Bu ağaca (yaklaşmaktan) Ben sizi men etmemiş miydim? Size dememiş miydim ki, Şeytan sizin apaçık düşmanınızdır!» (A'râf, 19 - 22).

2. — Bazı müfessirler, bu hadisede, Adem'in ancak bir ihmali gördükleri için O'nun hatasını hafifletmeye çalışırlar;

(**) İbn Kesir (v. 774/1372), *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim* (Beyrut, 1388/1969) adlı eserinde, yasaklanmış ağaç hususundaki görüşleri naklettikten sonra şöyle bir mülâhazada bulunur: (...) Bu hususta en doğrusu, şöyle demektir. Allahu Teâlâ, Adem'e ve eşine, hepsinden değil de, Cennet'in sadece bir ağacından yemelerini yasaklamıştı, ama onlar bu yasaklanmış ağaçtan yediler. Bu ağacın ne cins olduğu hususunda hiçbir bilgimiz yoktur. Çünkü, ne Kur'an'da ne de hadislerde bu hususta bir açıklama vardır... (...) Bu konuda zikredilen meyve ve tahıllardan her biri olabilir. Bunun ne olduğunu bilmek, bilinmesinde hiçbir yarar olmayan; bilinmemesinde de hiçbir zarar bulunmayan ilim kabilindedir. Nitekim Râzî de, bu hususta müphemiyeti kabul etmiştir ki, doğru olanı da budur» (I, 79, vd.).

(2) Adem'i kandırarak, O'na meyveleri yasaklanmış olan ağacın ölümsüzlük sağlayan ağaç olduğunu fısıldayan Şeytan'dır.

böyle davranmakla, peygamberlerin ilki olan Adem'in ismetini (impeccabilité) kurtarmayı isterler. Fakat diğerleriye —daha yaygın olan kanaat gibi görünmektedir—, bizzat Kur'an'ın şahitliğine istinaden (Adem Rabbin'e isyan etti ve (doğru yoldan) saptı, Tâhâ, 121), burada gerçek bir hatanın var olduğunu kabul edip, ama bunun Adem'e peygamberlik (3) görevinin ve rilmesinden önce olduğunu ifade ederler.

C. — Adem'in günahının şahsi sonuçları

1. — Adem'in başkaldırmasının birisi, dünyevi arzuların belirmesidir: «Ağaçtan tattıklarında, çıplaklıkları onlara göründü» (A'râf, 22).

2. — Adem ve Havva, Cennet'te sahip oldukları üstünlüklerini kaybettiler: onlar, bundan böyle, yeryüzünde yaşamaya mecbur kaldılar. «İniniz (Cennet'ten) birbirinize düşman olacaksınız. Sizin için yeryüzünde bir ikamet ve (belli bir) zamana değin az bir geçim vardır» (A'râf, 24).

3. — Tanrı'nın Adem'e öğretmiş olduğu ilim hakkında hiç bir özel açıklama yapılmamıştır.

4. — Adem ve Havva, hatalarından tevbe ederler (A'râf, 23) ve Tanrı Adem'e nasıl tevbe edeceğini öğretir: «Rabbimiz, biz kendimize zulmettik ve eğer, Sen bizi affetmez ve bize merhamet etmezsen, muhakkak ki biz, kaybedenlerden olacağız» (A'râf, 23). Tanrı da O'nun tevbesini kabul etti: «Sonra Rabbi O'nu seçti, affetti O'nu ve hidayet etti» (Tâhâ, 122) (4).

(3) İslâm ilâhiyatı «nebi-prophete» ile «resül-envoyé» arasını tefrik etmektedir. Nebi, Tanrı katından «şeref görevi-mission d'honneur» ile görevlendirilip (yeni bir şeriat getirmeyen)dir. Resül ise, Tanrı tarafından, kendisine vahyolunmuş bir kanunu (Loi, şerî'a) insanlara tebliğ etmekle yükümlüdür. Her resül zarurî olarak nebi'dir, ama, her nebi resül değildir. Resül, masûmiyet imtiyazından yararlanır. Bu mefhum hakkında, *Le concept de infaillibilité dans la pensée musulmane*, Actes du Colloque sur infaillibilité, Rome, 5-12 ocak, 1970, adlı makaleme başvurulmalıdır.

(4) *Tefsiru'l-menâr* (I/283). Aynı müellif Hristiyanlığın aslı günah akidesini reddetmek için aynı ayete dayanır: «Allah tarafından Adem'e verilen af, şu gerçeği açıklar: Tanrı, içinde bulunduğu endişeden Adem'i çekip çıkararak, doğru yola sevketmiştir. Tanrı tarafından verilmiş olan affın zikrolunması, Tanrı'nın, Adem'in hatasını hem O'nun hesabına hem de, onları kurtarmak için İsa gelsin diye, zürriyetinin hesabına kaydettiğine inanan Hristiyanların inançlarını çürütür. Böyle bir inanç (...) sahih haberler tarafından olduğu kadar, aklı selim tarafından da reddolunur.

5. — Böylece, Adem'in şahsi cezası, Cennetin rahat hayatını terkedip, yeryüzünün çalışma ve mücadele hayatına düşmek olmuştur. Fakat bu ceza, dünyanın nimetlerinden faydalanmaktan O'nu yoksun bırakan bir ceza kabilinden değildir.

D. — Adem'in zürriyeti ile münasebeti: Günahın intikali meselesi

1. — Adem, beşeriyetin babasıdır: bütün insanlar O'ndan geldiler. Kur'an-ı Kerim, insanın maddi, bedeni unsuru ile manevi unsurunu, Tanrı'nın bir sırrı olan ruhunu birbirinden ayırır. Her ne kadar bedenlerin üreme vasıtasıyla Adem'den geldiği belli ise de, ruhların nereden geldiklerini sormak gerekir.

2. — Bu problem, müellifleri muhtelif guruplara ayırmıştır. Kur'an-ı Kerim'de denilmektedir ki, Allah: «Adem oğullarından, onların sırtlarından zürriyetlerini çıkardı ve, (şöyle diyerek) onları kendilerine karşı şahit tuttu: «Ben, sizin Rabbiniz değil miyim?». Dediler ki: «Elbette Rabbimizsin, bunu tasdik ederiz» (A'râf, 172). Bu, meşhur «And-Covenant» veya «Misak-Pacte»dir. Bazı müellifler, Tanrı'nın bütün ruhları gerçekten yarattığını, Misak'ı tanırsınlar diye onları kendi huzuruna çıkardığını düşünmektedirler. Bu ruhlar İbn Hazm'e göre (v. 456/1064) berzah'ta saklanmaktadırlar, ve, bedenler onları kabule hazır oldukça, Tanrı tarafından bedenlere girdirilmektedir. Diğerlerine göreyse burada, Allah'ın fikren ihzar etmesi söz konusudur; veyahutta (durum şöyledir): Ruhlar yaratıldıktan ve Tanrı'nın huzuruna çıkarıldıktan sonra yok edilmişlerdir. Öyleyse, bedenler onları kabule hazır oldukça yaratılmaktadırlar.

Bu problem hakkında görüşler ne olursa olsun, şu soruyu kendimize sormamız gerekir: İslâm'ın ruh hakkındaki akidesinin yerleştiği çerçevede, bir günahın intikali mümkün müdür? Farzedelim ki günahın intikali mümkün değil; ya acaba böyle bir günahın sonuçları intikal edebilir mi? Ruh, ilk atalarının önceki bir hatasının yaralarını taşır mı?

Problemin çözümü zaten kolay değil. Müfessirler ve kâlmâncılar meseleyi «kesin» bir tarzda ele almamışlardır. Biz, çözümün bazı elemanlarını şurdan burdan toplayarak bir araya getirmeye çalışacağız.

Her şeyden önce şuna dikkat çekelim ki, fiillerinden sorumlu olan, tutku ve faziletlerin faili olan insanın ruhi realitesini gösteren bir sürü terim vardır: nefis, rûh, kalb...

Kur'an-ı Kerim'de nefis (5), insan söz konusu olunca kâh bizzat beşerî varlığı ifade eder —ki en çok raslanan durum da budur— (Âl-i İmrân, 61; Yûsuf, 54; Zâriyât, 21), kâh insanın nefisini (Enâm, 93; Kâf, 16; Tegâbun, 16).

İkinci anlamdaki nefsin üç hususiyeti vardır: a) O, kötü- lüğe sürükler —emmâre bi's-sû'i— (Yûsuf, 53); o, kulağa ves- vese verir (Kâf, 16); o, ihtiraslara, kötü arzulara —el-ehwâ'u— ortaktır. İnsan ona hakim olmak (Nâziât, 40), sabırlı kılmak (Kehf, 28) ve onun açgözlülüğünden çekinmek zorundadır (Haşr, 9); b) O, kınar —levvâme— (Kıyâme, 2); Nihayet o ya- tıştırılmıştır, güvenli kılınmıştır —mutme'inne— (Fecr, 27).

Çok sonraları, insanın ruhi vechesini göstermek için kulla- nılmış olan rûh kelimesine gelince, Kur'an'da beş kullanışı vardır: 1) Allah, bedenine hayat vererek, Adem'e (Hıcr, 29; Sâd, 72; Secde, 9); İsa'ya (cinsel ilişkide bulunmadan) gebe kalması için (conception) de Meryem'e (Enbiyâ', 91; Tahrim, 12) kendi ruhundan üfler. 2) Dört ayet rûhu Tanrı'nın emri ile birleştirmektedir, ama bunlar münakaşa konusudurlar (İs- râ, 85; Nahl, 2; Mu'min, 15; Şûrâ, 52). 3) Nisâ, 171'de İsa'ya Tanrı'dan olan bir rûh denilmiştir. 4) Kadr, 4; Nebe', 38 ve Mearic, 4'de rûh meleklerle birlikte zikrolunur. 5) Şuarâ' 193'- de er-Rûhu'l-emin, güvenilir rûh, Kur'an'ı vahyetmek için (hz.) Muhammed'in kalbine iner. Müfessirlerden çoğuna göre, bu- rada, Cebrâil bahis mevzûdur. Meryem 17'de, Allah, Meryem'e kendi ruhunu (rûhenâ) gönderir. Nahl 102'de, Allah, inanır- ları takviye için Rûhu'l-kudüs'ü gönderir. Diğer üç ayette ise, Al- lah'ın, İsa'ya Kutsal Rûhun teyidini verdiği anlatılır (Bakara, 87, 253; Mâide, 110). Kur'an-ı Kerim'de rûh kelimesi «ben»e. (ene-moi) veya, ister nefsi isterse ruhu olsun, beşerî varlığa te- kabül etmez.

(5) Nefs hakkında, Calverley'in, içinde aynı şekilde rûh kavramını da in- celediği meşhur makalesine bakınız: İslâm Ansiklopedisi, 1. bsk. Aynı şekilde L. Gardet'nin *Dieu et La destinée de l'homme*, Paris (Vrin), 1967, s. 243-245, adlı eserindeki gözlemlerine bakınız. Arapça olarak- sa, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, bu konudaki en tafsilatlı eserlerden birisi olan *Kitâbu'r-rûh*'una bakılabilir.

Kalb kelimesi, Kur'an'da çok sık (200'e yakın) kullanılır. Anatomik mânasından fazla olarak, kalb, insan varlığının özünü ifade eder: O, insanın imanının (Nahl, 108), rûhun sükûnetinin (Bakara, 260; Ra'd, 28), peygamberî ilhamın (Şuarâ, 194), spiritüel olayların bilgisinin Hacc, 46) cehaletin (A'râf, 179), Mânevi körlüğün (Hacc, 46) ve, umûmi bir tarzda, faziletlerin ve tutkuların mekânıdır.

.Bu Kur'ani veriler karşısında ve gittikçe büyüyen Grek Felsefesinin tesiri altında müslüman mütefekkirler, bir rûh doktrini geliştirmeye çalıştılar. Realitenin atomist bir kavramına bağlı olan ilk mu'tezililer ve eşariler, manevî (gayr-i maddî) bir cevher kabul etmiyorlar ve rûhu, bedenle beraber ölen ve dirilen latif bir beden olarak mülâhaza ediyorlardı. Burada aslında, imanın ve faziletlerin merkezini oluşturan, insanın en mânevi vechesini gösteren üç kelimeyi: rûh, akl (zekâ') ve kalb, aynileştirme vardır. Bununla birlikte, Gazalî (v. 505/1111) den (6) itibâren azar azar ve Grek Felsefesinin büyük tesiri altında, bazı kelâmcılar, mânevi bir rûhun (6¹) varlığını tasdik cihetine gittiler. Özellikle Gazalî, aynı zamanda hem felsefi hem de tasavvufî nokta-i nazardan olmak üzere, farklı Kur'anî ve Hadis-i Nebevî verilerinin bir sentezini yapmayı denemiştir. Diğerleri arasında O, İhyâu ulûmi'd-dîn adlı eserinin uzun bir bölümünü bu dört terimin —kalb, rûh, nefis ve akl— tarifine tahsis etmiştir.

Bu çözümlerinin detayına girmeyeceğiz. Aklımızda tutmamız gereken sadece şudur ki, O'na göre kalb, insanın gerçekliği: tasalanana o'dur, tebcil eden ve sorular soran o'dur. İnsanın gerçekliği, aynı isimle gösterilmiş olan maddî organ ile esrarlı (mystérieux) bir ilgiye sahiptir. Rûh maddî olarak, kaynağı kalbin içe yansımaları olan, latif bir beden olup, tıpkı lâmbanın ışığı gibi, vücudun diğer kısımlarında dolaşır. Spiritüel nokta-ı nazar itibariyle rûha gelince, gerçekten o, kalbin muâdilidir, Yani o, insanda bilen ve idrak edendir (el-latife el-âlime el-müdrîke mine'l-insan), «Tanrı katında bir sır olanıdır».

(6) Gazalî'nin hocası İmamul-Haremeyn el-Cüveynî de, şöyle düşünmektedir: Rûh, latif parçacıklardan oluşmaktadır. Krş., *İrşâd*, Luciani baskısı, Paris, 1938.

(6¹) «âme spirituelle».

Aynı şekilde nefis de iki mânaya gelir: Mutasavvıflar nezdinde çok carî olan birinci mânaya göre nefis, insanın kötü eğilimlerinin ana kaynağı olan dünyevî ve hissi isteklere işaret eder. İkinci mânada alındığıdaysa, nefis, bizzat insanı gösterir. Buna göre nefis kelimesi, Kur'an'ın bahsettiği üç fonksiyonu ihtiva eder: nefis-i mutmeinne, nefis-i levvâme ve nihayet nefis-i emmâre bi's-sû'i... Bu son anlamda nefis, aşağı yukarı şehvanî nefisi gösterir.

Kısaca denilebilir ki, müslüman ilâhiyatçılara göre insan-
da, beden, tamamen maddî ve fizik (adale, et, kemik, vb.)
unsurunun yanında, hemen hemen eş değerde olarak nefis,
kalb ve rûh olarak isimlendirilen üstün bir hayati unsur daha
vardır. Bu hayati unsur ikili bir veche sunar: birisi, ister —çok
kısa olarak— bedeni ruh anlamındaki nefis ismiyle, isterse de
«kötülüğe teşvik eden nefis» ismiyle gösterilsin, tutkularla ilgi-
lidir; diğeri de, nefsi yüksek ilhamlarında takdim eden mânevî
olanıdır.

Şimdi ise, bize, kendi kendimize: «İnsandaki bu gerilimin
menşei nedir? Yoksa o, bir günahın, bir yaranın neticesi mi-
dir? Veyahutta bu tabii bir durum mudur?» sorusunu sorarak,
deminki iki yönlü sorumuza cevap vermeyi denemek gerek-
mektedir. İnsanın kararsız (veya kederli, sabırsız —helû'—)
yaratıldığını, kendisine bir musibet geldiğinde ye'se düştüğünü,
herhangi bir nimet ulaştığında da küstahlaştığını bizzat
Kur'an-ı Kerim'in kendisi açıklamaktadır (Meâric, 19 - 21). Ra-
zî (v. 606/1209), büyük tefsirinde (7), Bâkullâni (v. 403/1012)
ye uyararak, korkunun (el-hela'), ya onun tezahür etmesinin te-
melindeki ruh halini (el-heleu'n-nefsiyye), ya da bizzat bu kor-
kunun sözlerle veya fiillerle tezahürüne işaret edebileceğini
söylemektedir. Zira, bu korkuyu insanın yüzüne vuran Tanrı
olduğuna göre, onu direkt yaratanın Tanrı olması imkânsızdır;
şayet bu korku zarûrî olsaydı, insan ondan sıyrılamazdı. Oy-
sa ki, inanırlar ondan kurtulmayı başarırlar. Bu genel düşün-
me biçimi, belki de, tabii olarak insanda bulunan kötü tema-
yüllerin hepsine uygun düşebilir. Vecizeler ve atasözleri derle-
meleri, pratik ahlâk veya muâşeret kuralları kitapları, insan-
da iyiye, ideal olana karşı doğal eğilimin yanında, onu kötüye

(7) *Meâritihü'l-Gayb*, Kahire baskısı, 1308/1890, VIII, 21.

doğru iten ve şiddet derecesi de kişilere göre değişen garizi kötü duyguların var olduğunu göstermekten geri durmazlar. Fakat müslüman ahlâkçılar, bu kötü temayüllerin önlenmesinde dinin ve eğitimin rolünün kesin olduğunu ve onların bu işte başarılı olduklarını kabul etmede, hemen hemen müttefiktirler.

İyiyle, merkezini nefsin teşkil ettiği ve insanda doğuştan olan kötü arasındaki bu savaşta, harici iki faktör dikkate değer bir rol oynarlar: İyi telkinleriyle melek ve kötülüğü teşvi-kiyle de şeytan. Zaten, insanı baştan çıkararak (Telbisü İblis) (8) Şeytan'ın oynadığı rol hakkında, büyük kısmı Kur'an'a istinad eden tam bir literatür vardır. Daha önce görmüştük ki, İblis, Adem'e secde etmeyi reddetmesinin nihayetinde, Allah'tan, saldırlarının dünyadaki insanların peşini bırakmama müsadese-sini almıştı (A'râf, 11 - 17). Aşağıdaki söz (hz.) Peygamber'e atfedilecek ve onunla bir tür beşeri nefsin Şeytan ile bulaşmışlığı (infection) telkin olunacaktır: «Şeytan insanın içinde, kendi öz kanı gibi dolaşır». Bir başka hadis ise şöyle demektedir: «Şeytan hortumunu insanın kalbi üzerine koymuştur», fakat hadis şöyle devam etmektedir: «Şayet bu adam Allah'ın adını zikrederse, Şeytan ondan uzaklaşır; yok aksine Tanrı'yı hatırlamazsa, Şeytan onun ruhunu yutar» (9).

Süfilerse bu yön üzerinde daha da titiz dururlar ve bilhas-sa, bizzat derinliklerinde gizlenmiş bulunan tutkularına karşı savaşmanın zarûri olduğu hususuna, bağlularının dikkatlerini çekerler: «Senin en azgın düşmanın, iki böğrünün arasında taşımış olduğun nefsidir!» (10).

Şeytanın bu fiili evrensel oladursun, aşağıdaki meşhur hadis şunu gösterir: «Yeni doğmuş bütün Adem oğullarına Şeytan tarafından dokunulur (mess); ancak Meryem'in oğlu (İsâ) ve Annesi hariç...» (11). Ama, Şeytan'ın bu messi, bu dürtme, müfessirlere göre, kıskırtmadan ibarettir. Esasında Şeytan biz-

(8) Özellikle İbnü'l-Cevzi (v. 597/1200)'nin, sarahatle bu adı taşıyan kitabı (Kahire, 1928). Gazali ise, uzun bir bölümü Şeytan'ın insana yaptıkları fiillere tahsis etmiştir. Krs., İhyâ..., III/23, vd.

(9) Telbisü İblis, s., 25.

(10) Sahih-i Buhâri, Ahkâm, 21; Bed'u'l-halk, 11.

(11) A.e., Ktb. 60, bab. 44. Ancak Kâdi el-İyâd'a göre, bütün peygamberler bu istisnaya dahildirler (en-Nevevi, Şerhu'n-Nevevi, XV, 121).

zat insanın tabiatında bir müttefik bulur: tutkular!; ve, dört elle, her türlü yanılma ve onlara telkin ettiği kuruntularla onları onları iyiden (bien) döndürme işine sarılır.

Fakat, insanın karakterini çaresi bulunamaz biçimde altüst edip, onu, Şeytan'a mukavemet edemez halé getiren ve iyiyi yapma hususunda zayıf, güçsüz düşüren bir dengesizliğin söz konusu olmadığını delili, Kur'an-ı Kerim'de bulduğumuz, bu insanın tabiatının tamamen kötü ve Şeytan'ın insan üzerindeki tesirinin de mukavemet edilemez olmadığını (yani; altedilebilir olduğunu) gösteren bir seri ayetlerdir. Her şeyden önce şu hususa dikkat çekelim ki, Kur'an-ı Kerim insanın yaratılışının mükemmel karakterli olduğunda ısrar eder: «Biz insanı en güzel bir yapıda (takvim) yaratık» (Tin, 4) (12). Fahrüddin Razi, burada, hem bedenî tenasübün (harmonie), hem de zekâ mükemmelliğinin söz konusu olduğunu açıklamaktadır. Çünkü insan, diğer canlıların aksine, olarak ayakta durur ve; bilgi ve eğitime kabiliyetli olma ile de teçhiz edilmiştir (13)

İkinci olarak Tanrı, insanı, gerçek dine göre Tanrı'yi efendisi olarak tanımasına yarayan doğuştan gelen kabiliyetlerle beraber bir fitrat üzere yaratmıştır. Yahudi, Hristiyan veya Mecûsi ebeveynlerdir insanı insanlığın fitrî dini olan İslâm'dan döndüren. Başka bir ifadeyle söylersek, beşerî zekâ, tabii olarak gerçek Tanrı'ya ve gerçek dine doğru yönlendirilmiştir; sadece eğitim veya sosyal çevre şartları beşerî zekâyı doğru yoldan alıkor...

Zaten her nefis Allah ile bir antlaşma yapmış ve ezelde O'nun huzuruna çıkmıştır (misâk): Bu, fitratın bir alâmetidir; şu anlamda ki, «tüm insanlara kazanmış, İslâm Risâleti için makûl bir temel olan fitrî bir din vardır (14). Ayrıca başkaldırmasından sonra Şeytan, Tanrı'ya, tüm insanları baştan çıkaracağını söylemişti. O zaman Tanrı ona şöyle der: «Senin kullarım üzerinde hiçbir iktidarın olmayacaktır, ancak sana uyanlar

(12) Gerçek şu ki, müteâkip ayet hemen şunu ilâve eder: «Sonra Biz onu aşağıların aşağısına attık» (Tin, 5), fakat burada, yüksekte cehenneme atılan insanlar söz konusudur... Yahutta, gençlikten sonra ihtiyarlığa uğrattık (en-Nesefî, *Medârik*, III, 707).

(13) *Mefâtihu'l-gayb*, VII/433.

(14) L. Massignon, *Le passion d'Al-Hallaj*, Paris, 1922, II/607.

müstesna» (Hicr, 42). Fahrüddin Razi şöyle yorumlar bunu: «Kısaca, Şeytan, Tanrı'nın bazı kulları üzerinde güç sahibi olduğuna inandırmak istiyordu. Tanrı da onlardan hiçbirinin üzerinde güç sahibi olmadığını söyleyerek, kendi gücünü izhar etti» (15).

Beşerî nefsin hareketlerini çok ince bir şekilde analiz etmiş olan ve arasına da, insanın bazı kötü eğilimleri hakkında kötümser görünen Gazali, bununla beraber şunu yazmaktan da geri durmamıştır: «Çocuk, ebeveyne bırakılmış bir emanettir; onun saf ruhu, her türlü tasvir veya hayalden tecrid olunmuş, kıymetli bir cevherdir. Ruhuna hakkolunacak her şeyi kabul eder, hangi yöne eğilirse, o yöne yönelir» (16).

Nihayet şu hususa dikkat çekmek gerekir: Kur'an-ı Kerim sadece ferdi sorumluluk olgusu üzerinde ısrar eder. Birçok yerde (Enâm, 164; İsrâ, 15; Fâtır, 18; Zümer, 7; Necm, 38) şunu söyler: «Bütün insanlar, ancak kendi yaptıklarından sorumludurlar. Herkes kendi öz hesabı için çalışır ve hiç kimse, bir başkasının yükünü taşımaz». Çağdaş müfessirler, bilhassa aslı günah doğmasının gerektirdiği her türlü rédemption (fedâ') fikrini reddetmek için bir dizi metin zikrederler (17). (hz.) Muhammed hakkında yazılan en yeni biyografide şunlar söylenirken, İslâm'ın müşterek tavrı açıklanmaktadır: «Şayet, kanını Adem'in çocukları için akıtan İsa tarafından yapılan rédemption fikri güzel olsa bile, ve hatta bu hususta yazılanlar şiir, ahlâk ve psikoloji nokta-i nazarından araştırılmaya değer bile olsalar, İslâm tarafından ilân edilen prensip devam edip durmaktadır. Ki o da şudur: «Hiçbir günahkâr nefis, diğerinin yükünü taşımaz» ve bütün insanlar hüküm gününde yaptıklarına göre bir karşılık görürler: şayet iyi yapmışlarsa iyi karşılık, kötü yapmışlarsa da kötü!... Bu prensip iki inanç arasındaki makûl bir yakınlaşmayı imkânsız hale getirmektedir». İslâm'ın mantığı öylesine açıktır ki, yakınlaştırma gayretleri başarısızlığa mahkûmdur; rédemption fikri ile şahsî ceza fikri arasındaki ziddiyet öylesine aşikâr ki!.. «Hiçbir baba çocuğuna

(15) *Mefâtihu'l-gayb*, V/280.

(16) *Ihyâ...*, III, 62.

(17) Krş. *el-Menâr*, VIII/254, vd.

• fayda sağlayamayacak ve hiçbir çocuk da babasına fayda sağlayamayacak» (Lukmân, 33) (18).

Bu araştırmamızın nihayetinde tetkikimizin sonuçlarını aşağıdaki gibi özetleyebiliriz.

1. — İslâm, ilkin tam masûmiyet durumunda yaratılmış olan ilk ebeveynlerimiz Adem ve Havva için bir ilk düşüşü kabul eder. Ama bu düşüş ancak ferdi sonuçlara sahiptir. Onların hataları kendilerine bağışlanmıştır. Adem tarafından nesline intikal ettirilen bir asli günah kavramı kesinlikle İslâmî öğretiyeye muhaliftir.

2. — İnsan, yeryüzünde Allah'ın halifesi olmak için yaratılmıştır. O, aynı anda hem beden hem de ruhtur. Bu ikilikten de, tabii olarak iki eleman arasında bir mücadele ortaya çıkar; ancak bu mücadelenin, asli günahın bir neticesi olduğu da söylenemez. Şeytan bu zıddiyetten, insanı ayartmak ve Tanrı'nın kanununu ihlâlâ onu sürüklemek için faydalanır. Ama Şeytan'ın bu yaptığı, Adem'in işlediği ilk günahın neticesi değildir: düşüşten önce, hatta Adem'in itaatsizliğinden evvel, Şeytan yeryüzündeki zamanını insanı kışkırtmak için harcamaya karar vermişti.

(18) Huseyn Heykel, *Hayâtu Muhammed*, 3. bsk., Kahire, 1939, s. 8.